

De VERDWENEN Opera van ANTWERPEN

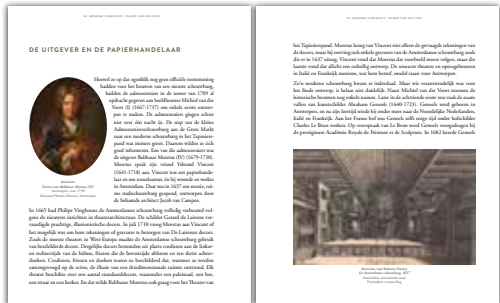
Het Theater van het Tapissierspand, 1711-1829

TIMOTHY DE PAEPE

In oktober 1711 opende het Theater van het Tapissierspand zijn deuren. Het was de eerste grote schouwburg van Antwerpen. Meer dan een eeuw lang konden de Antwerpenaren er terecht voor bals, concerten, theater en bovenal opera. Tal van fascinerende acteurs, actrices en musici traden er ooit op. En het theater was het decor voor belangrijke ontvangsten. Tot het Theater van het Tapissierspand in 1829 moest plaatsmaken voor de Bourlaschouwburg. Dit cahier neemt de lezer mee naar de verdwenen opera van Antwerpen.

Beschikbaar: eind december 2022
Softcover: 168 x 210 mm
64 pag.
Nederlands
ISBN 9789085868330
Uitgever: BAI
Prijs: € 12,5

De VERDWENEN
Opera
van ANTWERPEN
Het Theater van het Tapissierspand, 1711-1829

Museum Vleeshuis | Klank van de Stad

De VERDWENEN
Opera
van ANTWERPEN
Het Theater van het Tapissierspand, 1711-1829

TIMOTHY DE PAEPE

BĀI

Museum Vleeshuis | Klank van de Stad

Inhoud

Geschilderd verleden	5
Opera in Antwerpen	9
Het Tapissierspand	12
De uitgever en de papierhandelaar	14
Een avondje opera	18
Een <i>théâtre à l'italienne</i>	21
Kunst- en vliegwerk	26
Het repertoire (1711-1746)	28
Odysseus aan de Schelde	31
Brand en heropbouw	33
Het repertoire (1752-1829)	35
Teresa Imer	38
Zingen in het Nederlands	40
Classicisme	42
Dansen in het theater	44
Concerten	47
Een eigen muziekbibliotheek	50
Het operaorkest	52
Antwerpse dynastieën	54
François Mols	57
Een waardige opvolger	59
Geraadpleegde literatuur	63
Colofon	64

Bij de Vleeshuis Cahiers creëerden we luisterlijsten waar je de muziek bij de tekst kan ontdekken. Surf naar www.museumvleeshuis.be voor meer informatie.

GESCHILDERD VERLEDEN

In 1877 was Antwerpen in volle verandering. De zestiende-eeuwse stadsomwalling was recent vervangen door brede boulevards waarlangs prestigieuze gebouwen verschenen, zoals de Nederlandse Schouwburg en het Justitiepaleis. Smalle straatjes en krottenwijken gingen tegen de vlakke en werden vervangen door bredere wegen en door nieuwe huizenblokken. En de oude kaaien, met hun grillige verloop, werden rechtgetrokken. Daarbij verdween de hele Burchtwijk, de woonkern langs de Schelde van waaruit Antwerpen ruim een millennium eerder was geboren.

De oude stad die veranderde of zelfs verdween, fascineerde kunstschilder Jan Jacob Croegaert-van Bree (1818-1897). Croegaert-van Bree schilderde in een academische, soms wat onbeholpen stijl. Maar zijn werken waren te zien op tal van salons en andere tentoonstellingen van eigentijdse kunst in onder meer Antwerpen en Gent, en tijdgenoten apprecieerden zijn werk. Hij liet zich inspireren door de schilders van de zeventiende eeuw om genretaferelen, zoals herbergscènes, te schilderen. Ook schilderde hij tijdloze landschappen, bijvoorbeeld met jagers of winterse natuurtaferelen. Maar stadsgezichten lijken zijn voorkeur te hebben weggedragen. Hij schilderde imaginaire scènes, waarbij hij architectuurelementen uit het oude Antwerpen samenbracht en inzette voor een eigen compositie. Of hij trachtte de oude stad zoals hij die kende nauwgezet weer te geven, zoals in een schilderij van de Bloedberg aan het Vleeshuis.

Heel soms schilderde hij ook gezichten die verdwenen waren. Zo bewaart en toont Museum Vleeshuis een schilderij dat Croegaert-van Bree in 1877 maakte maar waarop een gebouw is te zien dat bijna een halve eeuw eerder was afgebroken: het Tapissierspand. Croegaert-van Bree was te jong om het gebouw te kunnen hebben bestudeerd, maar er waren tal van schetsen en zelfs precieze bouwplannen die als inspiratie konden dienen.

Van Goyen - 1877

In zijn schilderij toont Croegaert-van Bree ons een afgeleefd gebouw met zes trapgevels en een torentje. Achteraan zijn twee daken te zien die boven de omgeving uitsteken. Hoewel het misschien niet zo lijkt, horen deze daken bij het Tapissierspand: het zijn de daken van een theater dat omstreeks 1711 middenin in het Tapissierspand was opgetrokken.

Het Theater van het Tapissierspand is vandaag nauwelijks meer dan een voetnoot in de geschiedenisboeken over Antwerpen, maar het was de eerste volwaardige schouwburg van de stad. Het theater deed meer dan een eeuw dienst, tot het in 1829 plaats moest maken voor het Théâtre Royal Français, de Bourlaschouwburg. Tal van fascinerende acteurs en actrices en musici traden er ooit op. Zo was er Teresa Imer, theaterdirecteur en een geliefde van Casanova. De componist en violist Willem de Fesch gaf er concerten, net als de door Mozart bewonderde hoornist Jan Václav Stich. En het theater was het decor voor belangrijke ontvangsten en schitterende bals. Bovenal vormt het Theater van het Tapissierspand de verbinding tussen de allereerste Antwerpse experimenten met opera op het einde van de zeventiende eeuw enerzijds, en de rijke, levende operacultuur in de Vlaamse Opera vandaag.

EEN THÉÂTRE À L'ITALIENNE

De nieuwe schouwburg was, zoals Balthasar Moretus dat wenste, een echt *théâtre à l'italienne*, een schouwburg met een U-vormige zaal, gestapelde loges en een grote bühne met een complexe toneelmachinerie. Die vorm was in de zeventiende eeuw in Italië ontstaan en bleef tot in de twintigste eeuw populair. Het hele theatergebouw was ruim dertien meter breed en bijna veertig meter lang. De helft van dat volume was bestemd voor de zaal voor het publiek en de andere helft voor de bühne en de toneeltoren.

De zaal bood plaats aan ongeveer 700 toeschouwers. Een bezoeker had de keuze uit meerdere soorten plaatsen. Het auditorium bestond uit een vlakke parterre met zitbanken en daaromheen drie rijen loges. De minst dure plaatsen waren die van de parterre. Een stuk duurder waren de loges. Elke loge bood plaats aan zes tot acht toeschouwers. De loges op de eerste en de tweede rang hadden stoelen, die op de minder dure derde rang hadden banken. Vooraan, tegen het podium, bevond zich op de eerste rang aan elke zijde een grotere loge (in vorstelijke theaters soms aangeduid als de *loge du roi* en de *loge de la reine*). Deze loges waren langer, en besloegen een deel van de achterliggende

Twee computervisualisaties van het interieur van het Theater van het Tapissierspand, omstreeks 1730
 Visualisatie: Timothy De Paepe

Pierre Balthasar Boultats

Gravure van de prosceniumboog van het Theater van het Tapissierspand

Uit: André Campra, *Tancrede*

Antwerpen, 1712

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen

Langdurige bruikleen aan Museum Vleeshuis, Antwerpen

gang waardoor ze ook dieper waren. Tegen het midden van de achttiende eeuw was het de gewoonte dat de markgraaf de beschikking kon hebben over de grote loge *côté jardin* (links vanuit de zaal gezien) en de gouverneur van de citadel de grote loge *côté cour* (rechts vanuit de zaal gezien). Hoe duur de plaatsen ook waren, overal was het comfort beperkt. In de zomer was het theater benauwend heet, en in de winter was het er meestal ijskoud, ondanks alle pogingen om het theater te verwarmen. Het hele gebouw werd verlicht met kaarsen, maar die waren vaak van slechte kwaliteit zodat er al gauw een walm hing. Toch bood het auditorium een indrukwekkend gezicht. De voorzijde van elke rang loges was kunstig beschilderd, en Jacob Herreyens (I) (1643-1732) had gezorgd voor een grote plafonschildering boven de parterre, met daarop Apollo en de muzen.

Tijdens de voorstelling werd de verlichting in het auditorium niet gedoofd. Wie wilde kon dus rondwandelen, een praatje maken met iemand die elders zat, iets halen om te eten, of gewoon zien en gezien worden. Sommigen benutten een voorstelling zelfs om ondertussen zaken te doen en contracten af te sluiten. Wanneer de voorstelling het publiek niet beviel, aarzelden de toeschouwers niet om hun ongenoegen luid te laten blijken.

Vooraan, tegen het podium, was er een orkestbak over de hele breedte van de zaal. Het publiek kon zien hoe daar, een kwartiertje voor het begin van de voorstelling, de musici plaatsnamen. De orkestleden zaten op twee banken: een bank aan elke zijde van een lange lessenaar. Aan het einde van de lessenaar stond een klavecimbel. Orkestleden betraden de orkestbak via een lage deur in de noordelijke wand van het auditorium.

Abraham Janssens (I)
Scaldis en Antverpia
 Antwerpen, 1609

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen

COLOFON

Museum Vleeshuis | Klank van de Stad, Antwerpen
AG Culturele Instellingen Antwerpen/Erfgoed

TEKST

Timothy De Paepe

TEKST- EN BEELDREDACTIE

Timothy De Paepe, Clement Caremans & Mirte Maes

COÖRDINATIE REEKS *CAHIERS*

Clement Caremans & Timothy De Paepe

MET DANK AAN

Em. prof. dr. Hubert Meeus; Lea Janssens; Paul De Commer; Maarten Bassens;
dr. Cor Vanistendael; Karel Moens

VORMGEVING

Ann Walkers

VERANTWOORDELIJK UITGEVER

BAI

ISBN 9789085868330

D/2022/5751/13

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt worden, door druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslag:

Jan Jacob Croegaert-van Bree
Het oude Tapisierspand te Antwerpen
Antwerpen, 1877

Olieverf op doek, 66,5 × 95,5 cm
Museum Vleeshuis | Klank van de Stad, Antwerpen